

XALQARO TASHKILOTLAR HUZURIDAGI DOIMIY VAKOLATXONALARNING IMMUNITET VA IMTIYOZLARI

Rahmatillayev Elnur Anvar o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistri

elnurrakhmatillayev@gmail.com telefon raqam (+99891) 500-41-51

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19723472>

Annotatsiya: Ushbu tezisda xalqaro tashkilotlar huzuridagi doimiy vakolatxonalarining immunitet va imtiyozlari masalasi tahlil qilinadi. Bunda 1975-yilgi Vena konvensiyasi va boshqa xalqaro-huquqiy hujjatlar asosida vakolatxonalar xodimlariga beriladigan immunitetlarning huquqiy tabiati, ularning ikki tomonlama diplomatik immunitetdan farqi hamda turli davlatlar, jumladan MDH va G'arb davlatlari amaliyotidagi xususiyatlari muhokama qilinadi. Shuningdek, immunitetlarning suiiste'mol qilinishi muammosi va shtab-kvartira shartnomalarining ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: immunitet, imtiyoz, doimiy vakolatxona, xalqaro tashkilot, Vena konvensiyasi, diplomatik huquq, akkreditatsiya, xost-davlat, shtab-kvartira shartnomasi, ko'p tomonlama diplomatiya, daxlsizlik.

Kirish:

Bugungi kunda xalqaro munosabatlarning tobora murakkablashib borishi va ko'p tomonlama diplomatiya ahamiyatining keskin ortishi bilan xalqaro tashkilotlar huzuridagi doimiy vakolatxonalarining huquqiy maqomi masalasi yanada dolzarb tus olmoqda. Har qanday davlatning xalqaro maydonda o'z manfaatlarini samarali himoya qila olishi, ko'p jihatdan, uning xalqaro tashkilotlardagi vakolatxonasi faoliyatining huquqiy kafolatlanganligi bilan bevosita bog'liqdir.

Doimiy vakolatxonalariga beriladigan immunitet va imtiyozlar masalasi o'z mohiyatiga ko'ra diplomatik huquqning alohida va nisbatan yosh tarmog'i hisoblanadi. Ikki tomonlama diplomatik munosabatlardan farqli o'laroq, ko'p tomonlama diplomatiya doirasida vujudga keladigan huquqiy munosabatlar o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularni tartibga soluvchi xalqaro-huquqiy mexanizmlar hali ham takomillashish jarayonida davom etmoqda.

Ushbu mavzuning dolzarbligi shundaki, dunyo bo'ylab yuzdan ortiq xalqaro tashkilot faoliyat ko'rsatayotgan hozirgi davrda davlatlarning vakolatxona xodimlari immuniteti masalasida nizolar va noaniqliklar ko'payib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi ham xalqaro tashkilotlar bilan faol hamkorlik olib boruvchi davlat sifatida bu masalaga alohida e'tibor qaratishi zarur.

Asosiy qism. Xalqaro tashkilotlar huzuridagi doimiy vakolatxonalarining immunitet va imtiyozlari: huquqiy tahlil

Xalqaro tashkilotlar huzuridagi doimiy vakolatxonalar faoliyatini tartibga soluvchi asosiy xalqaro-huquqiy hujjat 1975-yilgi Xalqaro tashkilotlar huzuridagi davlatlarning vakillik munosabatlari to'g'risidagi Vena konvensiyasidir. Ushbu konvensiya 1961-yilgi diplomatik munosabatlar to'g'risidagi Vena konvensiyasi qoidalarini ko'p jihatdan o'ziga asos sifatida qabul qilgan bo'lsa-da, ko'p tomonlama diplomatiya xususiyatlarini inobatga olgan holda muhim farqlarni ham o'z ichiga olgan. 1975-yilgi Konvensiya hozirgi kunda ham to'liq kuchga kirmagan, ammo uning qoidalari xalqaro odatiy huquq normalari sifatida qabul qilinib, amaliyotda keng qo'llanilmoqda.

Immunitet va imtiyozlarning birinchi va eng muhim kategoriyasi — vakolatxona binolarining daxlsizligidir. 1975-yilgi Konvensiyaning 22-moddasi qoidalariga muvofiq, vakolatxona binolari mutlaq daxlsiz hisoblanadi: xost-davlat vakillari vakolatxona rahbarining aniq roziligi bo'lmagan ushbu binolarga hech qanday sharoitda kirish huquqiga ega emaslar. Shu bilan birga, ushbu qoida ikki tomonlama diplomatiyadan muhim jihatda farq qiladi — xost-davlatning o'z hududida joylashgan xalqaro tashkilotning manfaatlari ham e'tiborga olinadi va binolar daxlsizligining ko'lami shtab-kvartira shartnomalari orqali qo'shimcha tartibga solinishi mumkin.

Vakolatxona xodimlarining shaxsiy immuniteti masalasi ham alohida tahlilni talab etadi. Doimiy vakolatxona a'zolari, xususan, akkreditatsiya qilingan diplomatik xodimlar xost-davlatning fuqarolik va ma'muriy yurisdiksiyasidan muayyan darajada ozod etiladi. Biroq, bu immunitet mutlaq xarakter kasb etmaydi, u faqat rasmiy vazifalari doirasida amalga oshirilgan harakatlariga nisbatan qo'llaniladi. Diplomatik xodim maqomiga ega bo'lmagan ma'muriy va texnik xodimlar uchun esa immunitetning ko'lami ancha torroq belgilanadi, bu esa amaliyotda tez-tez tortishuv va bahs-munozaralarga sabab bo'lib turibdi.

Soliq va boj imtiyozlari borasida ham 1961-yilgi ikki tomonlama diplomatiyaga doir Konvensiyadan farqli o'ziga xos xususiyatlar mavjud. Ko'p davlatlar amaliyotida xalqaro tashkilot huzuridagi vakolatxona xodimlariga beriluvchi soliq imtiyozlari hajmi shtab-kvartira shartnomasida maxsus tartibga solinadi va shu sabab turli tashkilotlar huzuridagi vakolatxonalar imtiyozlari bir-biridan sezilarli farq qilishi mumkin. Bundan tashqari, vakolatxona arxivlari va hujjatlarining daxlsizligi hamda erkin aloqa huquqi ham asosiy imtiyozlar qatoriga kiradi.

Xost-davlat va xalqaro tashkilot o'rtasida tuziladigan shtab-kvartira shartnomalari immunitet va imtiyozlarni belgilashning muhim ikkilamchi manbai hisoblanadi. Masalan, BMT va AQSh o'rtasidagi 1947-yilgi Kelishuv, Jeneva va Shveysariya Konfederatsiyasi o'rtasidagi 1946-yilgi Shtab-kvartira shartnomasi hamda boshqa shu kabi ikki tomonlama hujjatlar Vena konvensiyasidagi umumiy qoidalarga nisbatan qo'shimcha va ba'zan ancha keng ko'lamdagi kafolatlarni belgilab beradi. Amaliyotda shtab-kvartira shartnomalarida Vena konvensiyasi normalaridan keng yoki tor ko'lamda immunitetlar nazarda tutilishi kuzatilgan.

MDH mamlakatlari tajribasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ushbu davlatlarning aksariyati, jumladan O'zbekiston, Rossiya va Qozog'iston, 1975-yilgi Vena konvensiyasi qoidalarini milliy qonunchilikka implementatsiya qilish borasida turli yondashuvlarni qo'llagan. Rossiya Federatsiyasida xalqaro tashkilotlar huzuridagi vakolatxonalar maqomini tartibga soluvchi maxsus qonunchilik bazasi mavjud bo'lib, diplomatik immunitetning taqdim etilish tartibi qonuniy jihatdan aniq belgilangan. Qozog'iston esa Olmaotadagi MDH va boshqa tashkilotlarning vakolatxonalari bilan ikki tomonlama bitimlar tuzish yo'lini afzal ko'rgan. O'zbekiston Respublikasi Toshkentda joylashgan BMT va boshqa xalqaro tashkilotlarning mintaqaviy vakolatxonalari bilan o'zaro munosabatlarni tegishli bitimlar asosida tartibga solmoqda.

G'arb davlatlarida, xususan Fransiya, Germaniya va Belgiyada, xalqaro tashkilotlar va vakolatxonalar ko'plab bo'lganligi sababli immunitet masalasidagi sud amaliyoti juda boy va rivojlangan. Yevropa Insonni Himoya Qilish Sudining bir qator qarorlarida immunitetning mutlaqligiga cheklovlar kiritilgan, ya'ni immunitet inson huquqlariga oid asosiy majburiyatlar

bilan muvozanat hosil qilishi lozimligi ta'kidlangan. Bu tendensiya zamonaviy xalqaro huquqning muhim rivojlanish yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Immunitetlarning suiiste'mol qilinishi muammosi ham kun tartibidan tushmay kelmoqda. Bir qator davlatlar vakolatxona xodimlarining immunitetga tayanib mahalliy qonunchilik talablarini e'tiborsiz qoldirish, soliq to'lashdan bo'yin tovlash, hatto jinoyat sodir etib javobgarlikdan qochish holatlariga e'tirozlarini bildirmoqda. Bu esa immunitet instituti bilan xost-davlatning huquqiy-tartibotni ta'minlash vakolati o'rtasidagi muvozanatni saqlash zaruratini kun tartibiga qat'iy ravishda qo'ymoqda. Xalqaro huquqda ushbu muammoni hal etish yo'llaridan biri sifatida alternativ nizolarni hal qilish mexanizmlarini (arbitraj, vositachilik) kengaytirish taklif etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi uchun ushbu sohadagi xalqaro tajribani muntazam o'rganib borish va milliy qonunchilikka tatbiq etish alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, 1975-yilgi Vena konvensiyasini ratifikatsiya qilish masalasini ko'rib chiqish, shtab-kvartira shartnomalari tuzishda xalqaro standartlardan foydalanish hamda immunitet masalalaridagi nizolarni hal etishning samarali ichki mexanizmlarini shakllantirishga e'tibor qaratish zarurdir.

Xulosa:

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, xalqaro tashkilotlar huzuridagi doimiy vakolatxonalarining immunitet va imtiyozlari masalasi xalqaro diplomatik huquqning muhim va davom etib rivojlanayotgan tarmog'idir. 1975-yilgi Vena konvensiyasi asosiy huquqiy poydevor bo'lib xizmat qilsada, shtab-kvartira shartnomalari, milliy qonunchilik va sud amaliyoti bir-birini to'ldirib, ushbu institutning mazmunini boyitib bormoqda. Immunitetning mutlaqligidan shartliligi tomon o'zgarish zamonaviy tendensiya sifatida o'zini ko'rsatmoqda va xalqaro hamjamiyatda bu masalada yangi huquqiy standartlarni shakllantirish zarurati tan olinmoqda. O'zbekiston Respublikasi uchun ushbu sohada milliy qonunchilikni takomillashtirish hamda xalqaro majburiyatlarni vijdonan bajarish asosiy vazifa bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. 1975-yilgi Xalqaro tashkilotlar huzuridagi davlatlarning vakillik munosabatlari to'g'risidagi Vena konvensiyasi.
2. 1961-yilgi Diplomatik munosabatlar to'g'risidagi Vena konvensiyasi.
3. 1946-yilgi BMTning imtiyozlari va immuniteti to'g'risidagi konvensiya.
4. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Xalqaro shartnomalar to'g'risida"gi Qonuni.
5. Brownlie I. Principles of Public International Law. Oxford University Press, 2008.
6. Shaw M.N. International Law. Cambridge University Press, 2017.
7. Denza E. Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations. Oxford University Press, 2016.
8. Reinisch A. International Organizations Before National Courts. Cambridge University Press, 2000.
9. Schermers H.G., Blokker N.M. International Institutional Law. Martinus Nijhoff Publishers, 2011.
10. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharhlar. Toshkent, 2010.